

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра права Європейського Союзу

**КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ
ПРАВ ЛЮДИНИ
І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД
(в питаннях і відповідях)**

Навчально-довідковий посібник

За загальною редакцією

І. В. Яковюка

Видання 2-ге, виправлене

Харків
«Право»
2020

УДК 341.231.14(07)

К64

*Рекомендовано до опублікування редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 11 від 15 листопада 2019 р.)*

Рецензенти:

О. В. Петришин, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, президент Національної академії правових наук України;

К. В. Смирнова, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри порівняльного і європейського права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Колектив авторів:

Д. В. Аббакумова – питання 10–12, 30, 36, 37; *Т. М. Анакіна* – питання 17, 30, 34; *Я. С. Бенедик* – питання 31, 33; *Є. М. Білоусов* – питання 27; *І. М. Жуков* – питання 29; *Т. В. Комарова* – питання 20, 21; *І. Б. Кудас* – питання 14; *В. Ю. Полатай* – питання 15, 16; *Б. Ю. Ребриш* – питання 13; *О. В. Сенаторова* – питання 40, 46; *О. В. Сердюк* – питання 3–6, 23, 38, 39, 41, 42, 44–46; *В. М. Сорокун* – питання 24; *Ю. О. Толстенко* – питання 43; *О. Я. Трагнюк* – питання 7–9, 18, 19, 25, 26; *Ж. В. Чевічалова* – питання 22; *Ю. В. Щокін* – питання 1, 2, 28, 32, 35; *І. В. Яковюк* – питання 24

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод К64 (в питаннях і відповідях) : навч.-довід. посіб. / [О. В. Сердюк, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. І. В. Яковюка. – Вид. 2-е, випр. – Харків : Право, 2020. – 126 с.

ISBN 978-966-937-864-4

У навчально-довідковому посібнику висвітлено каталог прав людини та механізм їх захисту відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Розглянуто окремі проблеми застосування практики Європейського суду з прав людини у національному правопорядку.

Розраховано на викладачів, аспірантів та студентів, які навчаються в закладах вищої освіти.

УДК 341.231.14(07)

© Сердюк О. В., Трагнюк О. Я., Яковюк І. В. та ін., 2019

© Сердюк О. В., Трагнюк О. Я., Яковюк І. В. та ін., 2020

© Оформлення. Видавництво «Право», 2020

ISBN 978-966-937-864-4

ЗМІСТ

Перелік основних скорочень	6
1. Каталог прав людини, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.....	7
2. Імплементация Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в національний правопорядок: загальна характеристика. Місце Конвенції у правовій системі України.....	8
3. Принципи субсидіарності та розсуду держави як базові засади контрольного механізму Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.....	11
4. Юрисдикція Європейського суду з прав людини.....	13
5. Компетенція : суддів, які засідають одноособово; комітетів із трьох суддів; палати із семи суддів; Великої палати Європейського суду з прав людини.....	16
6. Умови прийнятності індивідуальної заяви: процесуальні, змістовні (по суті), юрисдикційні критерії.....	18
7. Еволюційне тлумачення положень Конвенції про права людини та основоположні свободи Європейським Судом з прав людини.....	21
8. Автономне тлумачення положень Конвенції про права людини та основоположні свободи Європейським судом з прав людини.....	23
9. Принцип ефективного тлумачення положень Конвенції про права людини та основоположні свободи Європейським Судом з прав людини.....	26
10. Нагляд за виконанням рішень ЄСПЛ з боку Комітету Міністрів Ради Європи відповідно до ст. 46 Конвенції про права людини та основоположні свободи.....	28
11. Заходи загального характеру, що вживаються на виконання рішень Європейського Суду з прав людини.....	31
12. Заходи індивідуального характеру, що вживаються на виконання рішень Європейського Суду з прав людини.....	33
13. Повноваження Уповноваженого у справах ЄСПЛ у процесі виконання рішень Європейського Суду з прав людини.....	35
14. Зміст права на життя.....	38

15.	Тлумачення Європейським Судом з прав людини понять «катування», «нелюдське поводження», «принижуюче гідність поводження чи покарання».....	41
16.	Зміст та сфера застосування ст. 4 Конвенції про права людини та основоположні свободи.....	43
17.	Кримінально-правові та цивільно-правові підстави позбавлення волі. Вимоги до правомірного позбавлення свободи та особистої недоторканості у практиці Європейського Суду з прав людини.	46
18.	Сфера застосування ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Особливості тлумачення Європейським судом з прав людини понять «кримінальне обвинувачення» та «спір щодо встановлення прав та обов'язків цивільного характеру».....	49
19.	Тлумачення Європейським Судом з прав людини поняття «суд».....	54
20.	Загальна характеристика справедливого судового розгляду (ст. 6 Конвенції про права людини та основоположні свободи).....	57
21.	Поняття розумного строку судового розгляду. Критерії та принципи визначення розумності строку	60
22.	Умови правомірності втручання у права, що захищаються відповідно до ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.....	62
23.	Умови правомірності обмеження свободи вираження поглядів.....	64
24.	Дозволені обмеження права на свободу віросповідання (критерії правомірності).....	66
25.	Обґрунтованість (допустимість) втручання у право на свободу мирних зібрань.....	70
26.	Правомірність втручання держави у реалізацію права на свободу об'єднань.....	74
27.	Особливості заборони дискримінації відповідно до ст. 14 та протоколу № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.....	77
28.	Критерії допустимості втручання у право власності	80
29.	Зміст та сфера застосування ст. 3 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Основні складові права на вільні вибори.	83
30.	Свобода пересування (ст. 2 Протоколу № 4 Конвенції про права людини та основоположні свободи).....	87

31. Позитивні та негативні зобов'язання держави щодо забезпечення права на життя.....	89
32. Позитивні і негативні зобов'язання держави щодо заборони катувань, нелюдського чи принижуючого гідність поводження чи покарання.....	91
33. Зміст права на свободу мирних зібрань.....	94
34. Позитивні та негативні зобов'язання держав щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність.....	95
35. Тлумачення поняття «майно» за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.....	98
36. Поняття «позитивна дискримінація».....	100
37. Позитивні зобов'язання держави у сфері протидії дискримінації.....	102
38. Застосування Європейським Судом з прав людини доктрини «європейського консенсусу».....	104
39. Інститут преюдиційного висновку (Протокол № 16 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).....	106
40. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як міжнародний договір: структура, набуття чинності, денонсація, застереження.....	108
41. Склад та організаційна структура Європейського Суду з прав людини. Особливості статусу судді ЄСПЛ.....	111
42. Пілотні рішення Європейського Суду з прав людини.....	113
43. Право на доступ до суду. Поняття легітимних обмежень доступу до суду.....	115
44. Вимоги до індивідуальної заяви (скарги) до Європейського Суду з прав людини.....	117
45. Застосування Європейським Судом з прав людини тимчасових (захисних) заходів: поняття та умови.....	120
46. Обмеження прав і свобод, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та відступ від зобов'язань у випадку війни або суспільної небезпеки.....	121

==== Перелік основних скорочень

ВРУ	– Верховна Рада України
ВСУ	– Верховний Суд України
ВКПМД	– Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р.
ГА ООН	– Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
Європейська Комісія	– Європейська Комісія з прав людини
ЄКПЛ/ Конвенція	– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950)
ЄС	– Європейський Союз
ЄСПЛ/Суд	– Європейський суд з прав людини
КМ РЄ	– Комітет міністрів Ради Європи
КМУ	– Кабінет Міністрів України
МКС	– Міжнародний кримінальний суд
МПГПП	– Міжнародний пакт про громадянські і політичні права
МС ООН	– Міжнародний суд ООН
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ПАРЄ	– Парламентська Асамблея Ради Європи
РЄ	– Рада Європи

1. Каталог прав людини, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Права і свободи людини, що закріплені в Конвенції, належать переважно до громадянських і політичних прав, тобто до прав людини першого покоління. І лише окремі – до другого, тобто до соціально-економічних і культурних. Від часів Французької революції (1789–1799 рр.) саме першу генерацію прав вважають необхідною для реалізації найважливішої цінності в уявленні західноєвропейської людини – індивідуальної свободи. Вважається, що саме ці права мають надпозитивне походження і належать кожній людині від народження.

Незважаючи на те, що в європейській доктрині такий поділ прав є досить поширеним, чимало вчених, утім, наголошують на його умовності. Головне, що Конвенція здійснює захист прав осіб незалежно від того, до якої саме групи віднесли їх права науковці. З приводу цього відомий французький вчений Ж.-Ф. Ренуччі свого часу зазначив таке: «Цей підхід, який має сенс бути чітким і повчальним, врешті полегшує розуміння нових реалій європейського права прав людини». А нові європейські реалії свідчать про однакову соціальну значущість прав обох поколінь. Крім того, і сама Конвенція права і свободи, що закріплені в ній, на категорії не поділяє. Для неї всі вони «основоположні».

Отже, ЄКПЛ і протоколи до неї закріплюють:

- право на життя (ст. 2 Конвенції і Протоколи № 6, 13);
- свободу від катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 3 Конвенції);
- свободу від рабства та примусової праці (ст. 4 Конвенції);
- свободу та недоторканність особи (ст. 5 Конвенції і ст. 1 Протоколу № 4);
- право на справедливий судовий розгляд (статті 6 і 13 Конвенції, статті 2 і 4 Протоколу № 7);
- право на захист від зворотної дії кримінальних законів (ст. 7 Конвенції);

- право на повагу до особистого та сімейного життя, недоторканість житла і таємницю листування (ст. 8 Конвенції);
- свободу думки, совісті та релігії (ст. 9 Конвенції);
- свободу вираження поглядів та свободу на одержання і поширення інформації та ідей без втручання держави і незалежно від кордонів (ст. 10 Конвенції);
- свободу зборів і асоціації (ст. 11 Конвенції);
- право на створення профспілок (ст. 11 Конвенції);
- право на шлюб і створення сім'ї, рівноправність членів подружжя (ст. 12 Конвенції, ст. 5 Протоколу № 7);
- право на вільне володіння своїм майном (ст. 1 Першого протоколу);
- право на освіту (ст. 2 Першого протоколу);
- право на вільні вибори (ст. 3 Першого протоколу);
- свободу від дискримінації (ст. 14 Конвенції та Протокол № 12).

2. Імплементация Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в національний правопорядок: загальна характеристика. Місце Конвенції у правовій системі України.

28 вересня 1995 р. ПАРЄ ухвалила Висновок № 190 (1995), який стосувався заявки України на вступ до цієї організації, поданої 14 липня 1992 р. У Висновку окреслювалися етапи розвитку відносин України з РЄ, складна конституційна ситуація, що мала місце на той час у державі, і рекомендувалося Україні в найближчому майбутньому взяти на себе низку зобов'язань у межах РЄ. Зокрема, відповідно до підп. «і» п. 12 Висновку Україна мала «підписати у момент приєднання Європейську конвенцію з прав людини; протягом одного року ратифікувати Конвенцію та Протоколи Перший, № 2, 4, 7 та 11 до неї, до набрання чинності Протоколом № 11 визнати право особи звертатися до Європейської комісії з прав людини, а також визнати обов'язковість юрисдикції Європейського суду з прав людини» (ст. 25

та ст. 46 Конвенції)». За підп. «іі» п. 12 Україна зобов'язалась «протягом одного року з моменту вступу підписати та протягом трьох років ратифікувати Протокол №6 Європейської конвенції з прав людини, який передбачає скасування смертної кари у мирний час».

31 жовтня 1995 р. Україна приєдналася до Статуту РС. 9 листопада 1995 р. Генеральному секретарю РС була передана відповідна ратифікаційна грамота. У той же день Україна підписала ЄКПЛ. 17 липня 1997 р. Україною були ратифіковані ЄКПЛ та Протоколи Перший, №2, 4, 7 і 11. Україна також ратифікувала Протоколи №6, 12, 13, 14, 15 і 16. Останні два протоколи – №15 і 16 – тільки відкриті для підписання і подальшої ратифікації членами РС і відповідно ще не набули юридичної сили.

У п. 1 Закону про ратифікацію ЄКПЛ Україна проголосила, що «повністю визнає на своїй території дію <...> статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції». Стаття 46 ЄКПЛ передбачає, що «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами». Отже, всі особи, що перебувають під юрисдикцією України, мають право на звернення до ЄСПЛ у зв'язку з порушеннями Україною їх прав і свобод, що гарантовані Конвенцією і протоколами до неї.

Імплементация ЄКПЛ у національний правопорядок України забезпечена двома законодавчими процедурами: а) загальною, яка стосується виконання всіх міжнародно-правових зобов'язань України, закріплених у будь-яких міжнародних договорах, в яких вона є учасником, і б) спеціальною, тобто такою, що стосується імплементации саме ЄКПЛ.

Відповідно до ст. 9 Конституції України ЄКПЛ, як і будь-який інший чинний міжнародний договір, щодо якого надана згода на обов'язковість Верховною Радою, є частиною національного законодавства України. Відповідно до п. 1 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» ЄКПЛ є не тільки частиною українського законодавства, а й «застосовується у порядку, передбаченому для норм

національного законодавства». Пункт 2 цієї ж статті забезпечує пріоритет ЄКПЛ стосовно «відповідних актів законодавства України», якщо вони їй суперечать.

Спеціальна процедура імплементації головним чином забезпечена дією Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон 2006 р.). Відповідно до ст. 2 цього Закону рішення ЄСПЛ «є обов'язковими для виконання Україною»; порядок їх виконання «визначається цим Законом, Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом». У цілому Закон 2006 р. детально регламентує відносини щодо виконання державними органами України конкретних рішень ЄСПЛ щодо України, винесених на користь певних фізичних і/або юридичних осіб або груп осіб (стягувачів). Крім того, Закон 2006 р. створив загальні юридичні умови для найширшого застосування Конвенції і практики ЄСПЛ. Зокрема, згідно зі ст. 17 «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права».

Особливості застосування ЄКПЛ судами України визначені Постановою Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя»¹. Зокрема, у ч. 3 п. 12 Постанови наголошено, що «застосування судами цієї Конвенції має здійснюватися з обов'язковим урахуванням практики Європейського суду з прав людини не тільки щодо України, а й щодо інших держав». Відповідно до ч. 4 п. 12 Постанови недотримання вимог Конвенції за умови наявності остаточного рішення ЄСПЛ може бути підставою для перегляду судового рішення Верховним Судом України. У ч. 1 п. 13 Постанови звернено увагу на особливості застосування офіційних мов Конвенції – англійської та французької – і на автономність тлумачення термінів ЄКПЛ і протоколів до неї.

---

¹ Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Вищ. спеціаліз. суду України з розгляду цив. і крим. справ № 13 від 19.12.2014. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14>.

Навчальне видання

Сердюк Олександр Васильович,
Трагнюк Олеся Янівна,
Яковюк Іван Васильович та ін.

**КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ
ПРАВ ЛЮДИНИ
І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД
(в питаннях і відповідях)**

Навчально-довідковий посібник

За загальною редакцією
І. В. Яковюка

Видання 2-ге, виправлене

Видається в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *А. Т. Гричченка*

Підписано до друку 26.12.2019.
Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Папір газетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 7,32. Обл.-вид. арк. 6,27. Вид. № 2381.
Тираж 100 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
вул. Чернишевська, 80а, Харків, 61002, Україна
Тел./факс (057) 716-45-53
Сайт: www.pravo-izdat.com.ua
E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено в друкарні ФОП Дуюнова Т. В.
Тел. (057) 717-25-44